

HUMANISTICKE STUDIJE

12 | 2024

UNIVERZITET
DONJA GORICA

ČASOPIS HUMANISTICKE STUDIJE

Glavni i odgovorni urednik:
Dragan K. Vukčević

Urednik broja
„Primijenjena etika“:
Kristina Bojanović

Redakcija:
1. Đorđije Borozan (Podgorica);
2. Ilija Vujačić (Podgorica);
3. Dragica Vujadinović (Beograd);
4. Milan Podunavac (Podgorica);
5. Cirila Toplak (Ljubljana);
6. Mirjana Maleska (Skoplje);
7. Asim Mujkić (Sarajevo);
8. Kristina Bojanović (Podgorica).

Savjet:
1. John Keane (Sidney);
2. Nenad Dimitrijević (Beograd);
3. Čedomir Čupić (Beograd);
4. Olga Breskaja (Vilnius);
5. Ana Krasteva (Sofija, Lyon);
6. Panos Ljoveras (Solun);
7. Đuro Šušnjić (Beograd);
8. Viljam Smirnov (Moskva);
9. Rudi Rizman (Ljubljana);
10. Alpar Lošonc (Novi Sad);
11. Vesna Kilibarda (Podgorica);
12. Stefano Bianchini (Bologna);
13. Hans-Georg Ziebertz (Würzburg);
14. [Ratko Božović.]

Sekretarka: Kristina Bojanović

Dizajn: [Mile Grozdanić]

Priprema za štampu: Bojan R. Popović
Medeon, Podgorica

Lektura i korektura: Sonja Živaljević

Izdavač: HS, UDG

Podgorica,
2024.

SADRŽAJ

DRAGAN K. VUKČEVIĆ Uvodna riječ
glavnog i odgovornog urednika /5/

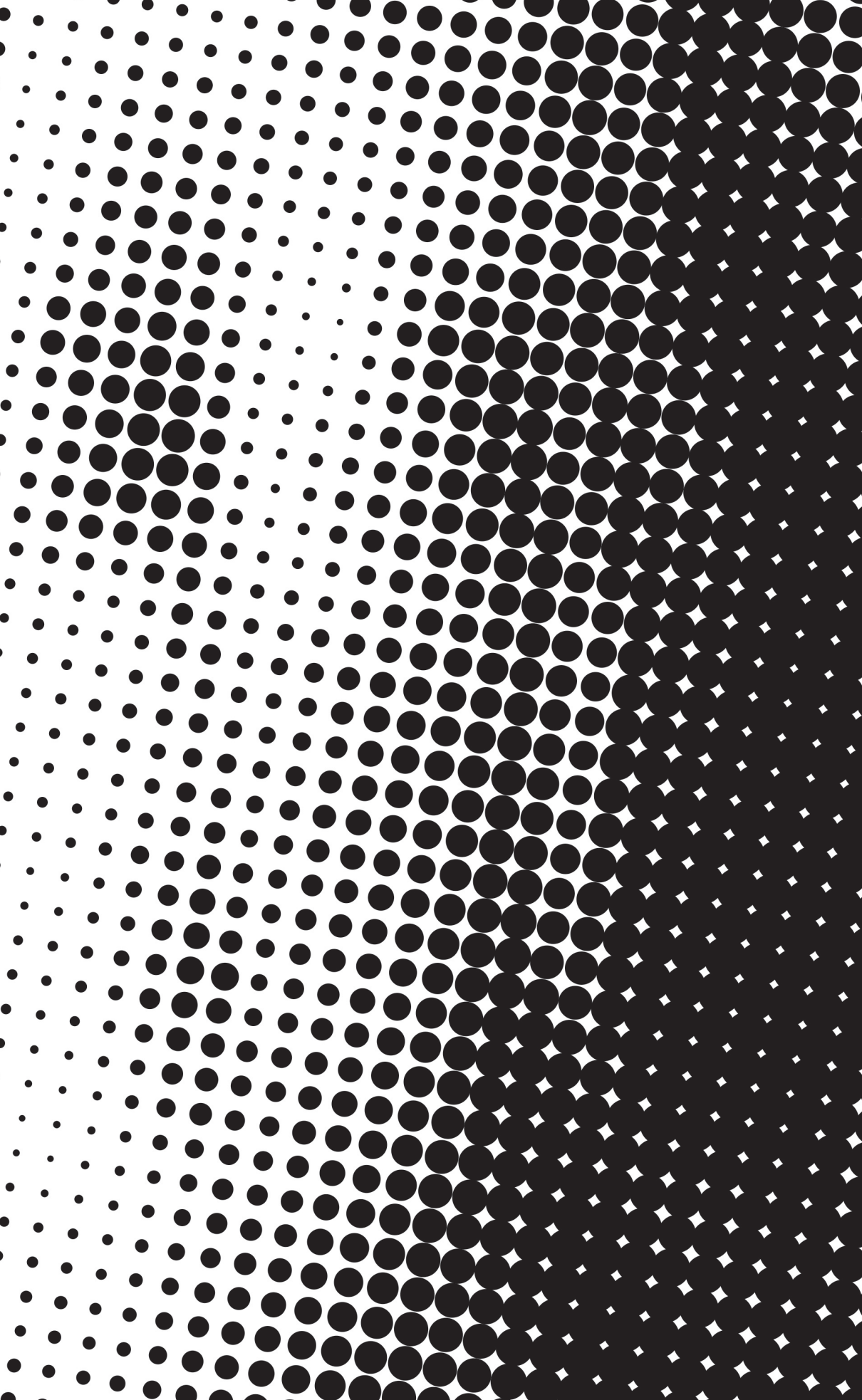
Uz temat ovog izdanja Humanističkih studija /7/

DIO I TEMA BROJA: Primijenjena etika
DEJL ŽAKET Šta je posao novinara? /13/
DEJL ŽAKET Cenzura i uskraćivanje informacija radi višeg dobra /25/
MARK IZRAEL i IJAN HEJ Zašto uopšte da brinemo o etici? /39/
MARK IZRAEL i IJAN HEJ Činiti dobro i
izbegavati da se naudi drugima /49/

DIO II Četiristo godina od rođenja Bleza Paskala
MILOSAV GUDOVIĆ Paskal, ili o lađi ne-izvesnog /67/
KRISTINA BOJANOVIĆ Blez Paskal: Misao kao etička kategorija /73/

DIO III Trista godina od rođenja Imanuela Kanta
IMANUEL KANT Ogled o mentalnim bolestima /83/
MOMČILO T. SELESKOVIĆ Kritičizam /93/
KRISTINA BOJANOVIĆ Život po maksimama.
O knjizi Manfreda Kuna, *Kant. Biografija* /103/

DIO IV Prikazi
NIKOLA BANIĆEVIĆ Džon Meršajmer i Sebastijan Rosato,
Razum i moć: kako države misle /113/
ILIJA VUJAČIĆ Milan Podunavac, *Režimi straha* /117/
KRISTINA BOJANOVIĆ Arnold Tojnbi, *Proučavanje istorije* /127/

Blez Paskal: Misao kao etička kategorija**

Uopšteno uzev, postoje dvije vrste filozofa: oni koji uspostavljaju i brane sisteme, poput Dekarta, Spinoze, Kanta i Hegela, i oni koji tragaju za istinom i njenim ljudskim ili božanskim izvorima, poput Montenja, Kjerkegora, Paskala. Jedni vjeruju da čovjekov čisti razum, svojim dijalektičkim postupcima, posjeduje moć da proдре u srž stvarnosti i zakonitosti koje upravljaju odnosima stvari i bića; drugi uviđaju da sâm razum, odvojen od drugih unutrašnjih snaga, nije ni predstavnik potpunoga čovjeka, a kamoli sredstvo za probijanje do istine o porijeklu fenomenâ i njihovoj vezanosti za transcendentni praizvor.

Fridrih Niče je vjerovao da je svaka velika filozofija, do njegovog vremena, bila ispovijest svoga tvorca i svojevrсна nehotična autobiografija. Takav bismo atribut mogli pripisati Blezu Paskalu, njegovom nesvakidašnjem životu i duhovnom razvoju koji se prvobitno otjelovio u unapređenju prirodnih nauka, ali neuporedivo više u dosezanju metafizičkih, mističnih visina. Filozof Seren Kjerkegor razlikuje genija i apostola: genije uživa u istini i pretvara je u umjetnost, kao što je, na primjer, činio Gete; drugi traži istinu vapijući, ispaštajući zbog nje i propovijedajući je, poput Paskala. Blez Paskal jedan je od mislilaca koji je sve svoje unutrašnje sposobnosti usmjerio ka dolaženju do održivog ishoda o suštini i opredjeljenju čovjekovog života. On je, naime, *proživljavao* svoje pretpostavke i učenja, svjestan da nije moguće stvoriti zaokružen i arhitektonski besprekora filozofski sistem, jer se tok ljudskoga života ne odvija simetrično i harmonično, te samim tim, ma kakav pokušaj ustanovljenja racionalne sistemske cjeline izgleda jalovo, neodrživo, čak neuvjerljivo.

Stoga će Paskal prionuti na gradnju osobitog zdanja, pokušavajući da u sebi sjedini dva oličenja jednog vajara — da istovremeno izvaja ideal i stvarnost. Njegova filozofska djela i misli rječito su svjedočenje o neumornim, slojevitim i blagodaću ozarenim uspinjanjima duha da raskrije tajanstvo ljudskog bivanja koje je sa svih strana ophrvano zagonetkama, lelujanjem, neizvjesnostima, a često, usljed nemoci i krhkosti znanja, i duševnom uznemirenošću i agonijom. Onaj

* doc. dr Kristina Bojanović, Humanističke studije Univerziteta Donja Gorica, Kristina.Bojanovic@udg.edu.me

** Besjeda sa *Omaža Blezu Paskalu*, održanog na Univerzitetu Donja Gorica, 9. novembra 2023.

ko ima odvažnosti da se, do krajnje dubine, zagleda u ljudsku prirodu, sa svim njenim slabostima i porocima, taj se ili utopi u beznađe ili pribjegava, kao jedinom spasenju, vanuzročnom principu svijeta. A ako tom odvažniku ponestane vremena, inspiracije ili kapaciteta da se između pomenutog opredijeli, misao mu ostaje kolebljiva, osciluje između navedenih opcija, što nije izbjegao ni sâm Paskal, čiji je život bio isuviše kratak da bi do kraja domislio svoje shvatanje o čovjeku u vaseljeni, naizgled izgubljenom u bezizlaznoj beskonačnosti.

Upravo je pojam beskonačnosti umnogome odredio Paskalovo filozofsko mišljenje, te njime i otpočinjemo ovaj kratki osvrt, uvjereni da je taj pojam polazište i cilj etike ovog mislioca, dok ćemo u redovima što slijede pokušati da objasnimo i pozicioniramo misao kao etičku kategoriju kod Paskala. Šta je čovjek u kosmosu, između dvije beskonačnosti: beskonačno velikog i beskonačno sićušnog, pita se Paskal, i odgovara: „Ništa u pogledu na beskonačnost, sve u pogledu na ništa — sredina između ničega i svega”.¹ Za ograničeno ljudsko biće neprohodne su tajna i svrha stvari, i njihovi principi. Paskalov genij uviđa da je potrebna ista sposobnost da čovjek prodre u smisao nebića, kao i da obuhvati smisao svega. Otuda je pojedinac podjednako nesposoban da shvati i nebiće iz kojeg je došao na svijet i beskonačnost u kojoj se bespomoćno gubi. Shodno tome, čovjekovo znanje vrlo je skućeno; doduše, ne može se reći da je potpuno neznanje, ali je upućeno na promjenljive pojave. Takođe, čulno saznanje je nepouzđano i grubo, jer čula ne mogu da percipiraju krajnosti i svrhu, lišena su moći saziranja vrijednosti i suštastva. To Paskala navodi da procijeni kako je čovjek istovremeno bijedan i veličanstven. Veličina čovjekova ogromna je po tome što on zna da je bijedan — a uviđati svoju bijedu znači biti veliki (*Misli*, § 397). Naravno, ovdje bijeda nije moralni kvalifikativ, već Paskal prije svega misli na čovjekov položaj u beskonačnosti. Pošto je bio preplavljen gotovo jezovitim osjećanjem beskrajne neizmjernosti prostora i kosmosa, Paskal ne krije ga to plaši, jer je čovjek, opkoljen beskonačnošću sa svih strana, tek atom i sjenka što traje samo jedan bespovratni tren. Priroda je dvostruko beskonačna, dok je čovjek konačan i ograničen, priroda traje i vječno se održava u svome biću, a čovjek je prolazan i smrtan. S druge strane, iako su stvari proste, a čovjek se sastoji iz duha i tijela, on ipak ne može da shvati princip i svrhu stvari. *Mi smo nešto, a nismo sve*; ono što imamo od bića uskraćuje nam poznavanje prauzroka koji potiču iz ništavila, a i to malo što imamo skriva nam pojam o beskonačnom. Naš um u poretku shvatljivih stvari zauzima isti položaj kao naše tijelo u prostranosti prirode. Drugim riječima, čovjekovo pravo stanje je nesposobnost da pouzđano zna i da u potpunosti ne zna. Naša duša baćena je u tijelo, zatvorena je u nje, opkoljena njime, što nas podstiče da vjerujemo da u univerzumu postoje samo tijela, da pronalazimo samo broj, vrijeme i dimenziju,

¹ Blaise Pascal, *Pensées*, E. P. Dutton & Co., Inc. New York, 2006, 20.

da to smatramo nužnošću, te da ne možemo vjerovati ni u šta drugo. *Horror corpore*, moglo bi se reći.

Kada ljudsko biće postane svjesno sopstvene bijede, počne uvidati da većinu vremena provodi u traženju iluzornog bjekstva od stvarnosti, i to čini pribjegavajući različitim vrstama rasonode. To se naročito odnosi na one kojima pomanjkava metasvijesti, i koji, ne nalazeći načina da se izliječe od konačnosti, bijede i neznanja, odlučuju da na to ne misle i da budu srećni, pa većini upravo u ne-mišljenju protekne čitav život. Paskal upozorava da je rasonoda zapravo bjekstvo od sadašnjosti i od sebe samih. Rasonoda znači ne ostati ni trenutak sa samim sobom i ne naći se licem u lice sa svojom situacijom, izbjegavati tugu i zaprepašćenje (*Misli*, § 139). Otuda i naširoko poznato Paskalovo uvjerenje da sve nevolje i nesreće čovjekove proishode iz toga što nije u stanju da mirno sjedi u tišini svoje sobe. Kako (je moguće) ne misliti? Kako se dogodi da isključivo ljudska potencija — mišljenje — ostane nerealizovana ili se pak „ostvaruje” samo u domenu prizemnog, ovostranog, prolaznog?

Blezu Paskalu naročito je nepodnošljiva ljudska nemarnost povodom pitanja besmrtnosti duše, koje je smatrao toliko važnim i nužnim, da je bio sklon procijeniti kako je svaki čovjek koji je indiferentan prema postojanju duše nakon ovozemaljskog života, potpuno bezosjećajan. Iz ovoga se dâ zaključiti da promišljanje o nad-postojanju najuzvišenijeg i jedinstvenog među darovima konačnog bića ne pripada samo filozofima i teolozima, već i svakom ljudskom stvorenju ponaosob. Ili bi tako trebalo da bude. Možda je filozof naivan kada vjeruje da se svi, u dušu zagledani, moraju zapitati, odnosno brinuti o njenom nadživljavanju konačnog tijela, o njenim ishodima i staništima nakon ovosvjetskog, privremenog i ograničenog putovanja.

Još jedno filozofsko, teološko i moralno pitanje ustremiljuje se nad čovjekom: na koji način je stvarnost ovog našeg zemaljskog iskustva povezana s prvobitnom, stvaralačkom, beskonačnom stvarnošću, koja se u svijetu konačnih stvari isto toliko ispoljava koliko i skriva? Rene Dekart ustanovio je da ideja beskonačnog postoji u nama, da je uzvišenija, savršenija od konačnosti i prisutna prije saznanja sopstvene konačnosti. Shodno tome, ne može čovjek, kao nesavršen, biti tvorca te ideje, on ne može sâm misliti i obuhvatiti beskonačno, ne može biti izvor, uzrok i temelj ideje beskonačnog, nego je njen uzrok samo u beskonačnom biću — Bogu. Bog je usadio ideju beskonačnog u čovjeka, i Božije postojanje dokazano je idejom beskonačnog u konačnom (tj. u čovjeku). To pomaže duši da se osjeća lagodno u beskonačnosti duhovnoga svijeta i da se otrgne od mutnosti i varljivosti materijalnog, čija je istina, kako Paskal ironično kaže, neistinita. Očigledna je paralela i sa Platonovom podjelom realnosti na empirijsku, čulima opažljivu, relativnu, promjenljivu realnost i pravu realnost tj. svijet ideja.

Kako umiriti strepnju izazvanu vrtoglavim ambisom fizičke beskonačnosti? Kako podnijeti silu uzvišenog? S jedne strane, javlja se beskonačnost estetske vrste, a s druge beskonačnost etičkog karaktera,

čije nas iskustvo određuje i ka kojoj se otvaramo usljed nesavladivosti prirodne beskonačnosti. Mogli bismo reći da je Blez Paskal preteča Imanuela Kanta koji je pisao da uzvišenost u nama može istovremeno izazivati strah, jezu, zadivljenost i sjetu, ali da se najzad, čovjek iznad pojava uzdiže zahvaljujući moralnoj svijesti. Kod Paskala je taj organ, „aparati” ili moć — srce. Srce djela i kad se plašimo, pa utrne, i kad emocionalno posmatramo stvari. Ali srce je takođe sposobnost intelektualne intuicije, moć kojom primamo istine do kojih se ne može doći putem matematičkog rezonovanja ili preko svjedočenja čulnim iskustvom. Ono nepogrešivo poznaje prve principe — prostor, vrijeme, kretanje i broj, bez ikakve pomoći rezonovanja. Ono je intuicija zahvaljujući kojoj se čak i stvari koje je nemoguće dokazati matematičkom dedukcijom ili na osnovu čulnih svjedočanstava ipak mogu saznati s nepokolebljivom izvjesnošću. „Krajnji uspjeh razuma je”, kaže Paskal, „njegovo priznanje da postoji beskrajno mnogo stvari koje ga prevazilaze”.² Jer misliti znači služiti se razlozima, argumentima, logosom; argumenti srca su pak drukčije prirode — iz srca se lakše vide ograničenja racionalizovane misli. Dakle, mišljenje nije logička i psihološka operacija, nego cjelokupno duševno ustrojstvo.

I upravo na ovom mjestu p(r)ojavljuje se misao kao etička kategorija. Za Bleza Paskala, „svo dostojanstvo čovjekovo sastoji se u misli — misao je odraz ljudske veličine”.³ U mišljenju leži načelo morala. Iako je, kako kazuje čuveni fragment iz Paskalovog djela *Misli*, čovjek najslabija trska u prirodi — on je trska koja misli, i to mu daje moralno preimućstvo (*Misli*, § 347 i § 348). Premda ga kosmos može u svakom času smrviti, čovjek će uvijek biti blagorodniji, odnosno višega reda u odnosu na ono što ga ubija, jer zna da umire i zna za nadmoć koju vasiona ima nad njim, dok vasiona o tome ne zna ništa (*Misli*, § 347). Zato se stamenost i doraslost čovjeka, uprkos njegovoj tananosti, sastoje u tome da mišlju može obuhvatiti sve, čak i ono što ga guta. Sasvim je opravdano, stoga, prihvatiti Paskalov savjet da bi ljudsko biće trebalo da se ponosi mišlju, a ne prostorom i trajanjem koje nije kadro da ispuni.

Shodno navedenom, nameće se zaključak da bi život bio odista strašan bez mišljenja — u svijetlim trenucima intenzivnog unutrašnjeg života smješteni su prostor, vazduh, sloboda, dostojanstvo i moralnost čovjeka. Intelektualna čistota je iznad svih spoljašnjih, materijalnih, taktičkih interesa koji, osobito u današnjici, primoravaju ljude da se odreknu uspravnog hoda i dostojanstva i da prebivaju vođeni društvenim, često spornim a prinudnim imperativima moralnosti koji nisu niti odraz „višnjeg poziva”, niti bazičnog rasuđivanja između dobra i zla, već zov odveć ne-humane i obrazu odavno suprotstavljene „socijalne inteligencije”. Istinski moral nije ni moral nužnosti, ni moral interesa ni moral straha. Moral nije: *ne treba, ne mora, ne smije*, moral je: *neću*. Vrlina nije ne griješiti, nego *moći a ne*

² Blaise Pascal, *Pensées*, E. P. Dutton & Co., Inc. New York, 2006, 59.

³ Ibid, 71.

htjeti grijешiti. U misli i njenom svojevrsnom misticizmu koji je jemsvo njene kredibilnosti i etičnosti, nalazi se smjernica ka svemu što zapostavljamo živeći svoje zemaljske živote. Naš brzi hod kroz egzistenciju sprečava nas da istu sagledamo ne kao ljupki i romantični pejzaž, već kao gustu, posve mračnu šumu, punu iznenađenja i vrtoloma. Paskal je diskretni i tihi sagovornik koji, apelujući da se kociraci uspore, nudi široke horizonte i pokušava dati bjelinu mrkoj gustini, ali nas isuviše često stavlja pred dilemu: „Atina ili Jerusalem”, razum ili vjera. No, misao i srce su, treba ponovo naglasiti, za ovog filozofa nerazdvojni. Mišljenje je traženje svjetlosti, pravde i istine, a ova trijada je osnova etičkoga djelanja. Ako bismo misao odredili kao uzdah duha, onda se dá zaključiti da što je veći duh, to je dublji uzdah. Zanimljivo je, primjećuje Paskal, da moralno sitni ljudi imaju dovoljno vazduha na zemlji, oni ne uzdišu. Istinski moralnima, to jest mislećima, preporučuje — vaše je da mislite i da djelate, ne čekajući uspjeh i nagradu, i ne vodeći računa o njima. Najzad, kao što će više od tri vijeka nakon Paskala, napomenuti još jedan filozofski besmrtnik, Emanuel Levinas, etika je duhovna optika, koja počiva na našoj odgovornosti, i ne traži uzvratanje, simetriju, reciprocitet.

Međutim, uprkos Paskalovim konstatacijama o čovjekovoj doraslosti i veličini koje dolaze iz mišljenja, on prema toj potenciji nema bezrezervno optimističan stav. Zavidljen jeste, ali upozorava da se konac misli može brzo i lako prekinuti, da se ne smijemo previše uznositi, jer je i najmanji šum dovoljan da poremeti tok naše misli. Iz svega toga izvjesno je jedno: čovjek ne treba da vjeruje da je jednak ni životinjama ni anđelima. Ali da ne misli, bio bi ili kamen ili životinja. Paskal duhovito kazuje: „Ako se hvali ja ga snižavam, ako se snižava ja ga hvalim, i uvijek mu protivurječim. Čovjekova bijeda je bijeda jednog velikog gospodina, jednog zbačenog kralja”.⁴ Izgleda da su veličina i bijeda dva tasa na vagi. Bez jedne nema druge — ako se jedan tas ne spusti, drugi se ne može podići. Da bi vaga postojala, treba joj oslonac, a to je misao. Misao koja, prema Paskalovom uvjerenju, mora biti očišćena od nezgrapnosti antičkog paganizma, stičkih, epikurejskih i skeptičkih grešaka. Misao koja svoj *ethos* pronalazi u vjerovanju. A vjerovanje je, u moralnom smislu, bjekstvo od svijeta, odnosno držanje rastojanja od grešnog društva; na kraju krajeva, distanciranje od sebe samih kao potencijalno pohlepkih, taštih, samoljubivih i nedostojnih. Paskal se možda ne bi mnogo sablaznio da je danas živ i da može posmatrati sveprožimajući narcizam u koji se svijet silovito utapa. Jer on je davno upozorio na obmanljivost samoljublja i opasnost ljudske sujete, pa je u sto prvom fragmentu *Misli* zapisao: „Kad bi svi ljudi znali šta govore jedni o drugima, ne bi bilo četiri prijatelja na svijetu”.⁵ Sujeta je jedna od glavnih nemani što sputavaju i izobličavaju čovjeka. Ko se prepusti sujeti i gordosti, upao je u neprijateljske kandže: gordost je neprijatelj mišljenja (*Misli*, § 82).

⁴ Ibid, 79.

⁵ Ibid, 29.

Iako je Paskal zbog svojih antropoloških stanovišta bio kritikovan, prvenstveno od Voltera, koji ga je čak nazvao mizantropom, zamjerajući mu zbog toga što insistira na čovjekovoj bijedi, čini se da bi bilo nepravedno ili neopravdano pristati uz takvu kritiku, jer Paskal, uprkos svemu, kazuje da se sa dna čovjekovog bića javljaju vjera i nada u bolju sudbinu, neki tajni nagon koji mu je ostao od prvobitne prirode. Možda je taj tajni nagon zapravo okrenutost ka čudu — jer potrebni su čudo i istina da bi čovjek mislio, znao, da bi se ubijedio i bivao. Barem tako misli Paskal. Dodaćemo: nisu li čudo i čuđenje u osnovi filozofije, i nije li paskalovska pozicija, na neki način, poziv na (pro)buđenje filozofa u svakom čovjeku, pokušaj da se iz svih izmami poriv/želja ka filozofskom (samo)otkrivanju?

Zbog svojih metafizičkih svjetonazora i kritike naučnih uvida, kojima je i sâm izvanredno doprinio, ali od kojih će se donekle ograditi, shvativši nedovoljnost, neobuhvatnost i ograničenost nauke, Blez Paskal se smatra pretečom egzistencijalizma. To se prvenstveno reflektuje u njegovoj reakciji na kartezijansko-libertijanski model mišljenja koji je, svojim postulatima, svijetu uskraćivao smisao, svrhu i životnost. Jedan od visprenih savremenih tumača Paskalove filozofije, Lešek Kolakovski, primjećuje da se Blez Paskal nije libio da nepokolebljivu vjeru izabranih suprotostavi religijskoj indiferentnosti prosvijećenih: „Iza zastora optimističnog obožavanja razuma, on je objelodanio pritajeni strah i samozavaravanje ljudi koji izbjegavaju suštinska pitanja života. Prihvatio je tadašnju nauku i dao joj značajan doprinos, ali se borio protiv prosvjetiteljstva svoje epohe jer je smatrao da je ono donijelo zamaskirani očaj.”⁶ Egzistencijalisti novijeg doba, naročito Martin Hajdeger i Karl Jaspers, istupali su protiv svijeta kojim dominira tehnički progres, s pravom se pribojavajući da će metafizičko razmišljanje pasti u zaborav. Znali su i upozoravali da tehnički podvizi i dostignuća ne stvaraju smisao. Preispitali su krajnje ciljeve, domete i opravdanja naučnih „podviga”, brinuli o (ne)mogućnosti postavljanja granica tehnike i strepili za budućnost filozofije. Neki segmenti nauke, ispostaviće se danas, umnogome su upereni protiv čovjeka, iako njihovi predstavnici i pregaoci misle da doprinose (njegovom) razvoju — čime se potvrđuju filozofska upozorenja i slutnje iz davnih, paskalovskih, no i skorijih (egzistencijalističkih) vremena. Bez obzira na epohu u kojoj (pre)bivamo, filozofija služi kao podsjetnik na naše ljudske dužnosti, dostojanstven i etičan život, i poziva na povratak zaboravljenoj dimenziji egzistencije. Shodno tome, može se reći da je egzistencijalistička misao u izvjesnoj mjeri nastavak Paskalovih filozofskih napora. U oba slučaja, riječ je o prevođenju na filozofski jezik skrivenog straha koji nosimo u dubini svojih srca kada se suočimo sa svijetom koji smo, prepušteni sveopštem „napretku”, lišili smisla. Teško je moći biti bezbrižan. Na kraju krajeva, nemoguće je ne oslušnuti Paskalov duh, koji je, iako neuporediv po svojim naučnim dometima, svoje iskonsko

⁶ Lešek Kolakovski, *Bog nam ništa nije dužan*, Plato, Beograd, 1998, 237.

i suštinsko opredjeljenje, pronašao i zapečatio u beskrajnim poljima filozofije i mistike. Takvim „antiprosvjjetiljskim” činom Blez Paskal biva naš (filozofski) savremenik.

Filozofesa Ksenija Atanasijević, autorka do sada najobuhvatnijeg spisa o Blezu Paskalu na našem jeziku, kazala je da je Paskal, nakon što je procijenio da su sve zemaljske stvari po sebi nebitne i prazne, podobne samo da čovjeku zakrče vidik ka višim razinama i uzletima, odrubio svoju dušu od njih i predao je cijelu i neokrnjenu, mističnim zrenjima.⁷ Upravo su mistična iskustva/doživljaji, na kraju, Bleza Paskala opredijelili da ljudsku dušu posmatra kao veličanstvenu i da od čovjeka, zbog te blagodati, otcijepi ništavnost, što će ruskog filozofa Borisa Višeslavceva nagnati da, povodom Paskalovog besmrtnog lika i djela, napiše da postoji neovdašnji čovjek, skriveni čovjek srca u nepropadljivosti tihog i krotkog duha, čija se mistična suština ne otkriva ni u matematici, ni u fizici, ni u psihologiji, već je dostupna jedino srcu.⁸ Ima li ljepšeg nagovora na filozofiju, zapitajmo se.

Literatura

Atanasijević, Ksenija, „Blez Paskal: čovek i mislilac”,

Život i rad, Beograd, 1935.

Kolakovski, Lešek, *Bog nam ništa nije dužan*, Plato, Beograd, 1998.

Pascal, Blaise, *Pensées*, E. P. Dutton & Co., Inc. New York, 2006.

Paskal, Blez, *Uvod u vakuum*, Službeni glasnik, Beograd, 2019.

Paskal, Blez, *Refleksije u samoći*, Astimbo, Beograd, 2003.

Višeslavcev, Boris, *Večno u ruskoj filozofiji*, Logos, Beograd, 2007.

⁷ Ksenija Atanasijević, „Blez Paskal: čovek i mislilac”, *Život i rad*, Beograd, 1935, 61.

⁸ Boris Višeslavcev, *Večno u ruskoj filozofiji*, Logos, Beograd, 2007, 175.

